

ERFGOED BRUSSEL

Een publicatie van het Brussels
Hoofdstedelijk Gewest

DOSSIER
DE HALLEPOORT

N°002

JUNI 2012

De Hallepoort

VAN TOREN TOT POORT

.....
MARCO BOLLEN

Architect
 .....

Deze interventie werd geleid door enkele grote krachtlijnen: de Hallepoort bevrijden uit een zekere ingeslapen toestand door te spelen met het concept van doorgang tussen Sint-Gillis en de stad Brussel, de toevoeging van sobere hedendaagse maar duidelijk zichtbare aanvullingen en een zorgvuldig evenwicht tussen het huidige restauratieproject en de drastische transformatie door Hendrik Beyaert in de tweede helft van de 19de eeuw.

ons waardevol erfgoed het ideaalbeeld van een vertrouwde vervlogen wereld te herscheppen.

Door het verwerken van vormkenmerken uit een vertrouwd verleden werd een waaier van herkenbare betekenis opgeroepen, de herinnering aan een volmaakte ordening aan oude gebouwen toegedicht. Dat hierbij de echte geschiedenis meestal onrecht werd aangedaan, was ondergeschikt aan de beoogde getuigenis van rijkdom en goede smaak, kortom van de 19de-eeuwse architectuuropvatting.

“Dezelfde mengeling van fascinatie en eigengereid gebrek aan respect voor oude bouwstijlen kenmerkt de toen vigerende restauratiepraktijk van echte historische monumenten. Onder meer Viollet-Le-Duc veroorloofde zich bij zijn restauraties heel wat vrijheden. Voor hem kwam de neogotiek vooral neer op logische constructiemethodes en veel minder op archeologische of kunsthistorische kennis.”¹

.....
DE VERBORGEN TOEGANG
 .....

Zo verging het ook de Hallepoort toen deze, na herhaalde pogingen tot afbraak om plaats te maken voor de nieuwe stad met haar recente, rijkelijk aangelegde rechte boulevards, omstreeks 1840 definitief van de slopershamer werd gered door de pas opgerichte Koninklijke Commissie voor Monumenten.

Architect Hendrik Beyaert werd in april 1860 aangesteld om de Hallepoort aan te passen aan de nieuwe noden van het inmiddels binnen haar muren gevestigde Koninklijk Museum

Is het omdat men in de 19de eeuw eerder een ideale voorstelling van de geschiedenis nastreefde en gebouwen destijds niet werden gerestaureerd met de nodige aandacht voor een meestal niet rechtlijnige, soms onvolmaakte en door de tijd verminkte verschijningsvorm? Was het uit onzekerheid voor de nieuwe tijd, of uit schrik voor de dreigende tegenstellingen die ontstonden uit het conflict van een voortschrijdende industrialisatie en de hiermee gepaard gaande verloedering van de stad met haar vertrouwde eigenheid en geschiedenis?

Feit is dat de 19de-eeuwse bouwmeesters het instrumentarium van de neostijl(en) hanteerden, vermoedelijk in een poging om bij de restauratie van

.....
 Detail van het grote venster en het gordijn van metalen ringen langs de kant van Sint-Gillis (foto A. de Ville de Goyet, 2012 © MBHG).

Afb. 1

Oude Ansichtkaart
 (verzameling Dexia Bank
 © KAB-MBHG).

voor Wapenuitrusting. Hij was de man die het gebouw bij de restauratiewerken van 1868 zijn nieuwe en tot op de dag van vandaag zo herkenbare voorkomen verleende, het als het ware voorzag van een 'tweede' natuur, van een andere ziel. "Zijn zeer 'vrije' manier om met het behoud van de oorspronkelijke vorm van het monument om te springen, bijvoorbeeld door er een grote toren, uitgebreide rondgangen, vele dakkapellen en ingewikkelde dakstructuren aan toe te voegen, daar waar het bestaande gebouw een zeer eenvoudige en zelfs logge massa vertoonde, stuitte op heel wat kritiek."²

De beweegredenen van Hendrik Beyaert om het oude gebouw dusdanig

te transformeren zijn velerlei en getuigen van een grote virtuositeit, een grondige kennis van de bouwgeschiedenis en zijn bijzonder inzicht in de ontwikkeling van de 19de-eeuwse stedelijke ruimte.³

Verrassend fier oogde het poortgebouw toen het in 1870 uit de steigers verscheen. Al werden niet alle plannen die Beyaert met de stadspoortsite voor ogen had uitgevoerd, toch was hij meer dan geslaagd in zijn opzet om dit oude gebouw aan de nieuwe tijd en noden aan te passen.

Maar waar zijn de oude stadswallen? Liggen ze voor of achter de nieuwe gevel? Of is de oude omwalde stad opgenomen in de holten van de Hallepoort,

en uitgedrukt, opgedrukt tot de nieuwe rondgang? Symboliseert Beyaert hier, in het bijzonder met die rigoureuze rondgang, op een radicaal intentionele wijze het 'oude versterkte Brussel'?

Met zijn stadspoorten, zijn hoektorens, de monumentale muren bekroond met een breed uitkragende rondgang met werp- en schietgaten en het spel der kantelen waarachter daken en dakkapellen schuilgaan, toonde het poortgebouw zich vanaf de verbouwing als het ware als een volledig zelfstandige miniatuurstad, een militair gebouw met groot didactisch karakter, een op zichzelf teruggeploude identiteit, een herkenningspunt op de plaats waar de oude stad en de nieuwe periferische lanen van

de stadsuitbreiding elkaar ontmoeten, een symboolmonument (afb. 1).

Daarnaast verkreeg het gebouw met deze toevoegingen, geïnspireerd door de nieuwe functie van het gebouw - een wapenmuseum - tevens een hoog didactisch karakter op het gebied van de militaire bouwkunst uit het verleden. Een sterkere dialoog met, en tentoonstelling van, de collectie middeleeuwse wapens kan men zich moeilijk voorstellen.

De monumentale cilindrische trappentoren, geplaatst te midden van de

Dankzij de bijzondere medewerking van de Regie der gebouwen, de Koninklijke Musea voor Kunst en Geschiedenis en de positieve houding van de Koninklijke Commissie voor Monumenten en Landschappen zijn we, zo meen ik, er samen in geslaagd een bijzonder positieve bijdrage te leveren aan de herwaardering van het gebouw en zijn onmiddellijke omgeving.

voormalige doorgang, en het radiaal ontworpen en met sierlijk smeedwerk afgeboorde park rondom versterken het gewenste spilkarakter van de hele site binnen een zich steeds verder uitdeinend stedelijk weefsel.

De nieuwe versterkte ingang(en) bevindt zich vanaf dan echter aan de Brusselse zijde van het poortgebouw. De toegevoegde massieve gevel met trappentoren, grenzend aan de promenade zijde Brussel, zou voortaan het nieuwe gezicht, de voorgevel van de Hallepoort belichamen. Een merkwaardige paradox.

DE STADSPOORT MET DE TWEE GEZICHTEN

Bij het begin van de restauratieopdracht van de Hallepoort eind jaren 80 werd onderzoek verricht naar de rijke geschiedenis van het 14de-eeuwse poortgebouw en de aanwezigheid van zijn 'authentieke' bouwelementen. Dit om voor de volgende generaties tot een zo zuiver en volledig mogelijk synthese te kunnen komen. De oorspronkelijke bestemming van het poortgebouw als

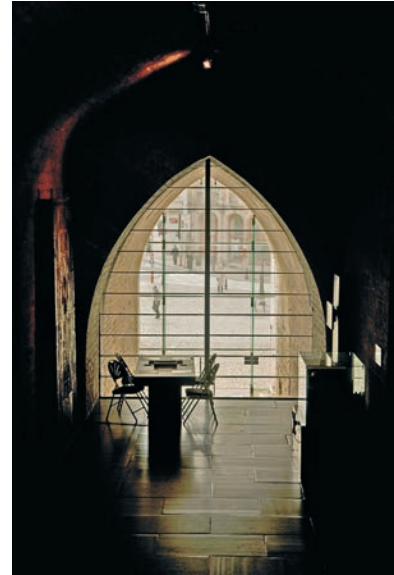
'doorstromings- en verbindingsruimte' was bij de restauratie door Beyaert volledig verloren gegaan, of beter gezegd verheven tot het symbolisch verbinden van de nieuwe stadsdelen. Terugkeren in de geschiedenis was geen optie; het toegevoegde rijke neogotische arsenaal was inmiddels zowel functioneel als qua beeldwaarde minstens even belangrijk geworden, zo niet belangrijker. Ondertussen luidden de werken aan de zuidelijke kleine ring een nieuwe tijd in, met grote aandacht voor de zwakke weggebruiker en het terugdringen van het mechanische verkeer, via de aanleg van een tunnel onder de Hallepoort. Ook het aanwezige groen rondom het poortgebouw zou samensmelten tot één groter geheel. Niets dan goeds, zou men denken.

Toch kon ik mij niet ontdoen van een gevoel van tegelijk herkenning, verwarring en verontwaardiging toen naar aanleiding van deze werken de volledige aanleg van het fraaie 19de-eeuwse museumpark werd weggevaagd en het poortgebouw, net zoals in de jaren 1840, leek te verzinken in een beklemmende omgeving van straatklinkers en betonnen muren. Het oude gebouw stond voor de tweede maal letterlijk 'in' de weg.

De stimulans om deze stadspoort te bevrijden uit de greep van een benauwende infrastructuur en haar historisch gegroeide band met de omgeving te herstellen werd hierdoor alleen maar versterkt.

Dankzij de bijzondere medewerking van de Regie der gebouwen, de Koninklijke Musea voor Kunst en Geschiedenis en de positieve houding van de Koninklijke Commissie voor Monumenten en Landschappen zijn we, zo meen ik, er samen in geslaagd een bijzonder positieve bijdrage te leveren aan de herwaardering van het gebouw en zijn onmiddellijke omgeving.

In Amsterdam bevond zich in die dagen een wapenmuseum dat grensde aan een overdekte museumgalerij en waar je als bezoeker, zonder aankoop van een ticket, zomaar doorheen kon wandelen. De laagdrempeligheid en toegankelijkheid van deze museumomgeving

Afb. 2

Herwonnen transparantie: zicht op de 19de-eeuwse tussenverdieping naar de ingang toe, langs de kant van Sint-Gillis (foto A. de Ville de Goyet, 2012 © MBHG).

waren sprekend en inspirerend voor de opdrachtgever en de architect. Zou het ook mogelijk zijn het museum van de Hallepoort deze laagdrempelige kwaliteit te verlenen en daarbij gelijktijdig een vrije voetgangersverbinding tussen de Hoogstraat en de Waterlooose Steenweg doorheen het poortgebouw te realiseren? Dit uit de tijd geraakte museum'bastion' letterlijk te doorbreken? Het museumbezoek liep de laatste jaren sterk terug, en ideeën om de musea dichter bij de mensen te brengen waren welkom.

Het bouwidee was geboren: het herwaarderen van de voormalige doorgang (afb. 2). Maar de nieuwe, monumentale wenteltrap van Beyaert versperde die

oude weg. De gedetailleerde tekeningen van Beyaert leerden ons onder meer dat we de steektrappen aan weerszijden van de doorgang, die vroeger het veel lager gelegen straatpeil van de Hoogstraat verbonden met de stadswallen, en die bij de restauratie in 1868 in de dikte van de wand opgenomen waren, misschien terug konden vrijmaken.

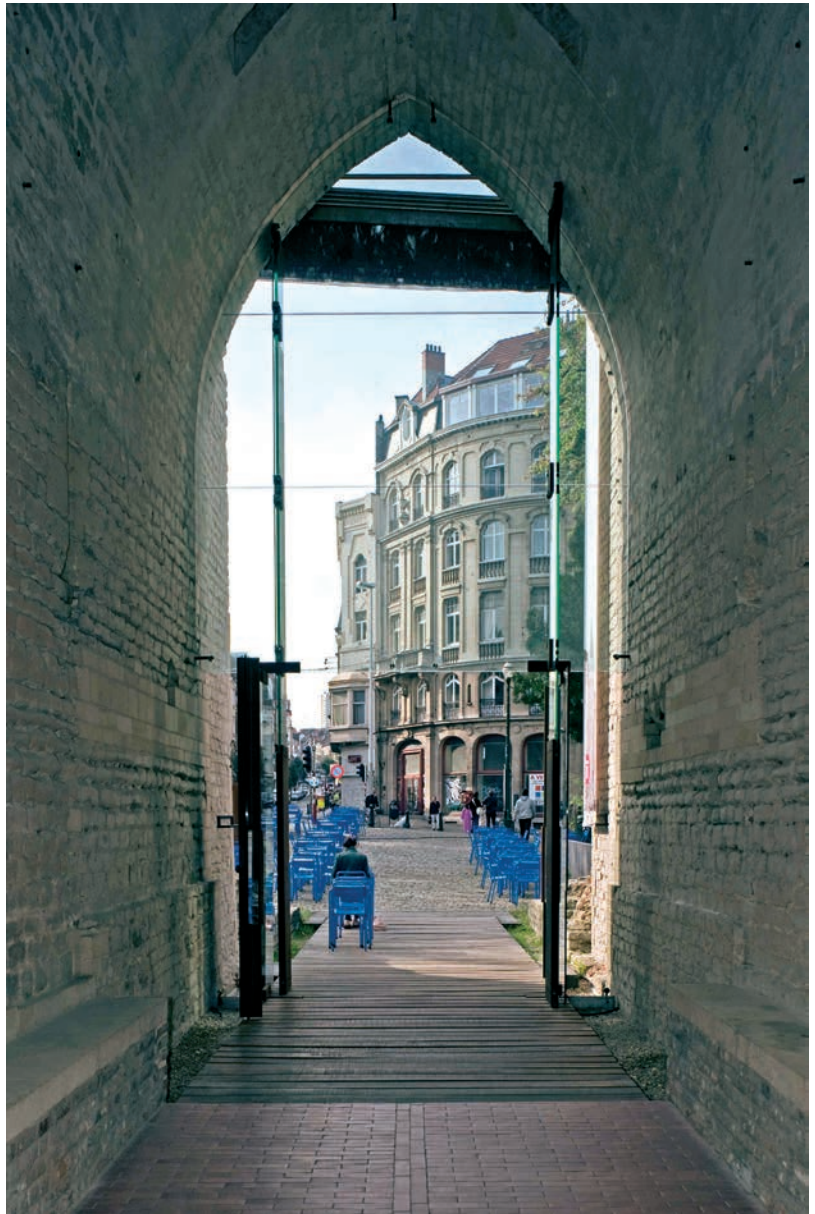
Zo werd het haalbaar om zowel voor de toevallige bezoeker als voor de museumbezoeker een vrije circulatie doorheen het gebouw te realiseren, met respect voor de neogotische bouwelementen. Daarbij kwamen in de vrijgemaakte zone inderdaad fragmenten natuursteen van deze voormalige trapgangen aan het oppervlak.

Om de 14de-eeuwse ingang in zijn volle grandeur te kunnen herstellen was het niet alleen nodig de onmiddellijke omgeving aan de voorzijde van het gebouw te verlagen tot op het middeleeuwse peil. Ook de 19de-eeuwse tussenvloer, de huidige begane grond, diende op de plaats van de oude toegang gedeeltelijk te verdwijnen. De neogotische centrale spiltrap zou daarbij niet aan monumentaliteit inboeten. Integendeel, vanuit de centrale gang verkreeg men nu een grandioos uitzicht op de nieuwe, lager gelegen, meer dan 6 meter hoge middeleeuwse ingang (afb. 3).

De Hallepoort herwon hierbij niet alleen haar stedelijke toegang zijde Sint-Gillis, maar behield tevens Beyaerts museumingang zijde Brussel (afb. 4). Door het herwerkte tracé van de middeleeuwse doorgang via de steektrappen werden beide ingangen vanaf nu in een vloeiende promenade doorheen het gebouw met elkaar verbonden.

De oude middeleeuwse straat doorheen het gebouw zag hierbij opnieuw het daglicht. Deze markante stedelijke verbindingruimte behoorde voortaan terug aan de gewone voorbijganger.

Zoals bij de Romeinse god Janus, de god van in- en uitgangen, van deuren en poorten, van verleden en toekomst, die traditioneel wordt afgebeeld met twee gezichten, zal men bij de aanblik van de Hallepoort nu niet alleen het silhouet van een fier neogotisch gebouw ontwaren, maar tevens, en wel op zeer intentionele wijze, oog in oog staan met een middeleeuwse stadspoort die uit haar archeologische restanten herrijst.

Afb. 3

Herwonnen transparantie: zicht op de middeleeuwse benedenverdieping naar de ingang toe, langs de kant van Sint-Gillis (foto A. de Ville de Goyet, 2012 © MBHG).

DE STADspoort EN DE HERINNERING

In de periode voor de restauratie vertoonde de Hallepoort zich amper, of beter gezegd, ze ging schuil achter een muur van klimplanten. Als een oase van groen te midden van een versteenende wereld wist deze symbiose van steen en groen bij de meesten intense gevoelens los te maken. Was het haar half verscholen karakter dat de voorbijganger fascineerde en intrigeerde? Veroorzaakte haar gedempte aanwezigheid achter een door de tijd geweven groene mantel dat bijzondere gevoel van sympathie? Het dilemma van monumentenzorg drong zich meteen, en op een zeer intentionele wijze, op: vernielt men nu niet net datgene wat men wil bewaren – de textuur van de geschiedenis, de geïmpregeerdheid van de dingen?

“Maar de stad zegt haar verleden niet, het maakt er deel van uit als de lijnen van een hand, geschreven in de hoeken van de straten, het traliewerk van de vensters, de loop van de trappen, in de bliksemafleiders, de vlaggenstokken, ieder onderdeel op zijn beurt weer getekend door krassen, schavingen, inkervingen, kogelgaten.”³

Jammer dat we de Hallepoort moesten wekken uit haar sluimertoestand. De status van ruïne waarop ze zo langzamerhand aanspraak begon te maken, dreigde immers onomkeerbaar te worden.

“Om de bewoners niet teleur te stellen moet de reiziger vol lof zijn over de stad op de kaarten en haar verkiezen boven de stad van nu, maar tegelijkertijd moet hij er zich bewust van zijn dat de kritiek die hij uit op de veranderingen binnen precies gestelde grenzen moet vallen; hij moet erkennen dat als je de grootsheid en de welvaart van het tot wereldstad uitgegroeide Maurilia vergelijkt met de oude provinciestad Maurilia, er een zekere gratie verloren is gegaan, waarvan je echter nu pas kunt genieten nu je haar op oude kaarten ziet, terwijl eerst, toen Maurilia nog echt een provinciestad was, er werkelijk niets gracieus aan te zien was, en vandaag de dag nog veel minder als Maurilia helemaal niet veranderd was; maar hij moet ook erkennen dat hoe dan ook de wereldstad één aantrekkelijke eigenschap meer heeft, namelijk dat je via wat ze geworden is, met heimwee kunt terugdenken aan wat zij was.”⁴

Afb. 4

De ingang van het museum is behouden langs de kant van de Hoogstraat en de stad Brussel (foto A. de Ville de Goyet, 2012 © MBHG).

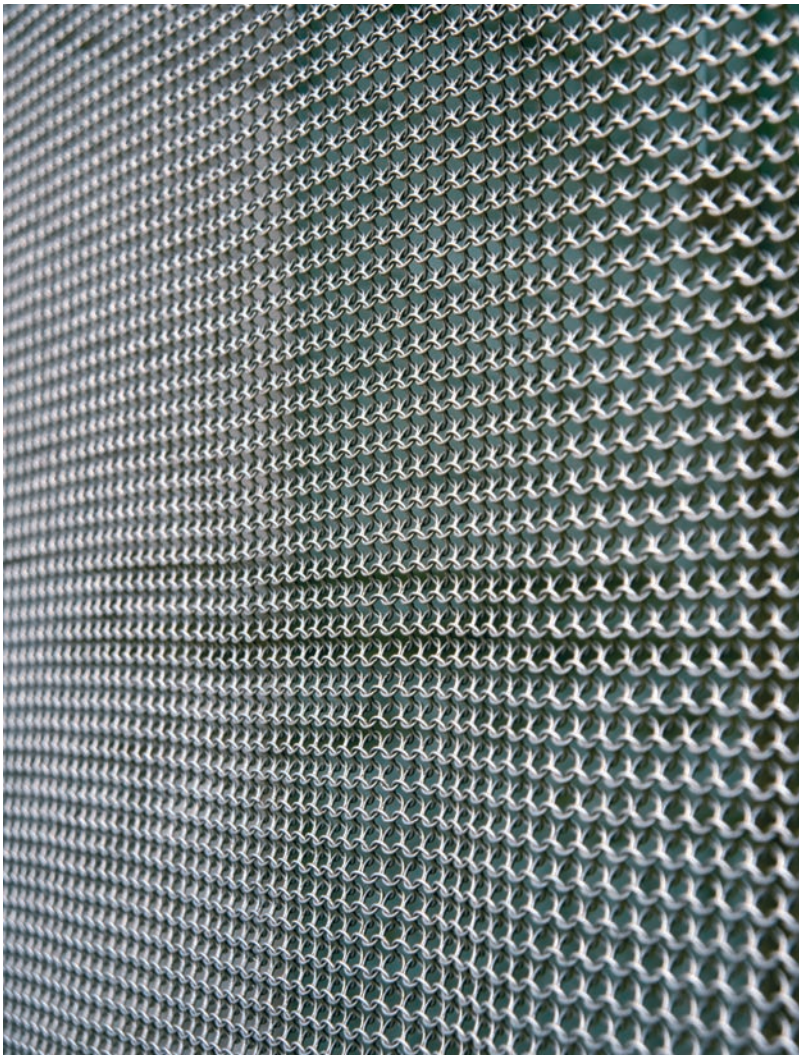

Afb. 5

De ingang langs de kant van Sint-Gillis met eigentijdse toevoegingen (foto A. de Ville de Goyet, 2012 © MBHG).

Afb. 6

Detail van het grote venster langs de kant van Sint-Gillis (foto A. de Ville de Goyet, 2012 © MBHG).

Afb. 7

Detail van het gordijn van metalen ringen aan de ingang langs de kant van Sint-Gillis, dat doet denken aan een valhek als een maliënkolder (foto A. de Ville de Goyet, 2012 © MBHG).

Door het scheppen van spiegelende verwantschappen, tegenpolen, in een sfeer van evenwaardigheid tussen oud en nieuw, verleden en heden, kunnen we er misschien in slagen die bijzonder aantrekkelijke eigenschap van gelijktijdigheid en meerduidigheid, die zo kenmerkend is voor oude gebouwen, vast te houden en mogelijk te versterken.

De stenen resten van de middeleeuwse ophaalbrug werden bij de eerste restauratiefase van 1991 behoedzaam blootgelegd. Mijn bewondering gaat uit naar de ploeg van archeologen die hier met een engelengeduld uitstekend werk wisten te verrichten.

De opgegraven muurresten, gelegen aan de voet van de poort, herstelden als van nature hun oude binding met het gebouw. Hun grillige vorm en het zichtbaar oud zijn verleenden hen tevens de beoogde suggestieve en associatieve uitstraling. Herstellingen werden dan ook tot het uiterste minimum herleid.

Om de historische geladenheid van deze oude toegangspek tot de stad niet onnodig te belasten en tevens de verbeelding van de bezoeker te stimuleren, werd bewust een bescheiden karakter toegekend aan de noodzakelijke functionele aanvullingen (afb. 5).

Aan de grachtzijde voorzagen we een sobere betonnen borstwering. Alleen al door het feit dat deze wand teruggeplaatst werd ten opzichte van de lager gelegen, grillige oude muurrestanten, ontstaat er een evocatieve leegte, een niet opgevulde ruimte waarin iedereen voor zichzelf steeds weer andere en nieuwe beelden kan rangschikken.

Via een houten pad - of is het een brug die gespannen staat over een blauwgrijs grindbed? - bereiken we een sobere glazen deur, die letterlijk losgewerkt is van de oude wanden en geschraagd wordt door twee glazen vinnen, gevat in dikke, gepatineerde ijzeren klemplaten (afb. 6). Als twee poortwachters uit een verre toekomst, de ene binnen en de andere buiten, begeleiden deze ijzeren monolieten de bezoeker en belichamen ze mee de aanwezigheid van een continu proces van uitwisseling op deze magistrale plek. Vertoevend op de drempel van de stad, op de grens tussen herinnering en verlangen (afb. 7).

NOTEN

1. VAN GERVEN, J., 'Eclectische architectuur in België en Europa gedurende de 19de eeuw. Maatschappelijke en ideologische achtergronden', in GRIETENS, S. (o.l.v.), *Vreemd gebouwd, Westerse en niet westerse elementen in onze architectuur*, Brepols, Antwerpen, 2002, p. 369.

2. Ik verwijs hier graag naar het uitgebreide werk van VICTOIR J., VANDERPERREN J., *Henrik Beyaert, Van Classicisme tot Art Nouveau*, De Dijle, Sint-Martens-Latem, 1992. Dit boek belicht het opmerkelijke oeuvre van deze omstreden persoonlijkheid, die een belangrijke schakel vormde in de ontwikkeling van de 19de-eeuwse Belgische architectuur, op een bijzonder fraaie manier.

3. CALVINO, I., *De onzichtbare steden*, Atlas, Amsterdam, 2003, p. 37 (vertaling: Henry Vlot, oorspronkelijke titel: *Le Città invisibili*, 1972).

4. Idem, p. 39.

The Porte de Hal: from tower to gate

An initial restoration campaign of the Porte de Hal conducted in 1991 focused mainly on the interior of the building and in particular on improving accessibility and convenience for the public. The restoration campaign of 2007-2008, under the same architect, was an opportunity to work on the exterior of the building and the public space around the gate. After the archaeological excavations revealed the defensive system on the Saint-Gilles side, it was decided to make a modern presentation of the historic features such as the drawbridge, the walls flanking it and the portcullis. This is achieved by a curtain of chain mail that can close off the full height of the passage. In addition, a sign board in Cor-Ten weathering steel indicates the way to the gate from the Chaussée de Waterloo.

The addition of these simple but highly visible contemporary features had to be properly balanced against the archaeological reality of the medieval gate and Henri Beyaert's alterations in the latter half of the 19th century. This architectural statement had to tally with the image of the Porte de Hal in the minds of the people of Brussels. Furthermore, to counteract the relative isolation of the Porte de Hal, the architect has opened it up to passers-by by playing on the concept of transparency and transit between Saint Gilles and the City of Brussels through the monument. The main feature of this work is the large bay window that really opens up the view of the gate to passers-by or users of the park on the Saint-Gilles side. It is also possible to pass through the gate without entering the exhibition spaces. These are the main guidelines underpinning the project.

REDACTIECOMITÉ

Jean-Marc Bасыn, Stephane Demeter, Paula Dumont, Cecilia Paredes en Brigitte Vander Brugghe, met de medewerking van Anne-Sophie Walazyc voor het kabinet van Charles Picqué, minister-president belast met Monumenten en Landschappen

COÖRDINATIE PRODUCTIE

Koen de Visscher

REDACTIE

Dossier: Blaise Beaume, Marco Bollen, Sylvianne Modrie, Philippe Sosnowska, Wolfgang Vahsen

Varia: Françoise Boelens, Thomas Coomans, Michael De Bouw

News: Ann Degraeve, Paula Dumont, Myriam Goblet, Elisabeth Gybels, Michèle Herla, Michèle Kreutz, Harry Lelièvre, Isabelle Leroy, Cecilia Paredes, Brigitte Vander Brugghe

VERTALING

Hilde Pauwels, Eric Tack, Gitracom

NALEZING

Mia Verstraete, Harry Lelièvre en de leden van het redactiecomité

VORMGEVING

Jean-Marc Klinkert

DRUK

Dereume Printing

VERANTWOORDELIJKE UITGEVER

Philippe Piéreuse, Directie Monumenten en Landschappen van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest, CCN - Vooruitgangstraat 80, 1035 Brussel

De artikelen zijn gepubliceerd onder de verantwoordelijkheid van de auteurs. Alle rechten voor het reproduceren, vertalen of herwerken zijn voorbehouden.

HERKOMST VAN DE FOTO'S

De meeste iconografische documenten werden ter beschikking gesteld door de auteurs en zijn afkomstig van verschillende verzamelingen (referentie vermeld bij elke illustratie).

Mochten er ondanks onze inspanningen om alle reproductierechten te betalen toch nog gerechtigden zijn die niet gecontacteerd werden, dan worden zij verzocht zich kenbaar te maken bij de Directie Monumenten en Landschappen van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest.

FOTO OMSLAG

Park van de Hallepoort (foto A. de Ville de Goyet, 2012 © MBHG)

LIJST MET AFKORTINGEN

ARB - Académie royale de Belgique
ASB - Archief van de Stad Brussel
KBR - Koninklijke Bibliotheek van België
KIK - Koninklijk Instituut voor het Kunstpatrimonium
KMGK - Koninklijke Musea voor Kunst en Geschiedenis
KMSKB - Koninklijke Musea voor Schone Kunsten van België
MBHG - Ministerie van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest - Documentatiecentrum van het Bestuur Ruimtelijke Ordening en Huisvesting
MSB - Museum van de Stad Brussel

ISSN

2034-578X

WETTELIJK DEPOT

D/2012/6860/11

Cette revue paraît également en Français sous le titre BRUXELLES PATRIMOINES